

Олег ПЕСЧАНИЙ (Київ)

ПЕРІОДИКА В АРХІВІ НАДЗВИЧАЙНОЇ ДИПЛОМАТИЧНОЇ МІСІЇ УНР У БЕРНІ ЗА 1918–1926 РОКИ

Одним з важливих джерел історичного дослідження є періодичні видання. Особливої уваги вимагає дослідження зарубіжної періодики часів визвольних змагань українського народу 1917–1920-х років. Певні знання для розкриття цієї проблеми може надати вивчення матеріалів та документів архіву Надзвичайної дипломатичної місії УНР у Берні за 1918–1926 рр.

Ознайомлення з бібліографією по темі показує, що безпосередньо з цього питання досліджень і публікацій не було. Натомість були друквані матеріали про архів надзвичайної дипломатичної місії УНР у Берні за 1918–1926 рр.¹. У першу чергу варто назвати статті В. С. Лозицького про вказаний архів. У них, зокрема, йдеться про основні віхи діяльності Надзвичайної дипломатичної місії УНР у Швейцарії (Берн) у згаданий період. Особлива увага зосереджена на долі архіву цієї української установи за кордоном та процесі передачі документів архіву до України.

Також про діяльність Надзвичайної дипломатичної місії Української Народної Республіки у Швейцарії згадується у публікаціях В. Соловйової², Д. Веденєєва³, Д. Будкова⁴. Про висвітлення українського життя в зарубіжній періодиці були так само наукові праці; приміром, на дану тему писав Є. Ф. Годований⁵.

Та безпосереднього дослідження про архів Надзвичайної дипломатичної місії УНР у Швейцарії у фондах Центрального державного архіву вищих

¹ *Лозицький В. С.* Архів надзвичайної дипломатичної місії УНР у Берні за 1918–1926 рр. передано в Україну // *Архіви України*. – 2000. – № 1–3. – С. 11–13; *його ж.* Про архів надзвичайної дипломатичної місії УНР у Берні (1918–1926) // *Україна дипломатична: Науковий щорічник*. – К., 2002. – Вип. 2. – С. 275–280.

² *Соловйова В.* Дипломатична діяльність Української Народної Республіки у листуванні Миколи Василька: (За документами ЦДАВО України) // http://www.archives.gov.ua/Publicat/Researches/MaterialyConfer_07.php (14 липня 2011 р.).

³ *Веденєєв Д. В.* Становлення зовнішньополітичної служби України (1917–1920 рр.): Автореф. дис. ... канд. іст. н. – К., 1994. – 17 с.

⁴ *Веденєєв Д. В., Будков Д. В.* Юність української дипломатії. Становлення зовнішньополітичної служби України в 1917–1923 роках. – К., 2006. – 312 с.

⁵ *Годований Є. Ф.* Відгуки у пресі західноєвропейських країн XIX ст. на соціальні процеси й історичне життя в Україні // *Науковий вісник Волинського державного університету ім. Лесі Українки*. – 2004. – № 2. – С. 10–13.

Періодика в архіві надзвичайної дипломатичної...

органів влади України у Києві (далі – ЦДАВО України) взагалі та про висвітлення питань періодичної преси в роботі даної дипломатичної установи зокрема не було.

Дана наукова розвідка направлена на виявлення основних згадок (свідчень) про періодику у тому чи іншому аспекті в документах і матеріалах, що зберігаються у фонді Надзвичайної дипломатичної місії УНР у Швейцарії (Берн). Цей фонд міститься у ЦДАВО України за № 4211 – Українська надзвичайна дипломатична місія Української Народної Республіки у Швейцарії – Берн.

Вивчення фонду 4211 – Українська надзвичайна дипломатична місія Української Народної Республіки у Швейцарії – Берн — дає змогу отримати певну інформацію з царини роботи дипломатів УНР щодо українських і зарубіжних періодичних видань. Так само ми можемо з'ясувати, яку роль вони у своїй діяльності відводили періодичній пресі. Поміж іншого чіткіше проясняться форми роботи з пресою та її представниками.

У своїй діяльності уряд УНР приділяв велику увагу роботі з пресою. Від неї у великій мірі залежали поінформованість і ставлення громадськості до цілей, практичних кроків, результатів роботи представників українського національного руху.

Маючи це на увазі, Міністерство закордонних справ Української Народної Республіки прохало від своїх представництв за кордоном, зокрема й у Швейцарії, для кращої роботи міністерства надсилати йому вичерпний огляд діяльності місії. Особлива зацікавленість проявлялася стосовно пресових видань. Так, у документі від 2 червня 1920 р. зазначалося надсилати:

“4) детальне звітлення про це, як ставиться до української справи дана преса (преса країни, в якій перебуває українська місія, що надіслала звітлення. – *О. П.*), в різних її політичних напрямках (права і ліва).

5) Точні відомости про те, що конкретного зроблено Вашою Місією досі для приєднання преси та opinii громадянства даної держави на бік української справи...

Крім цього Міністерство Закордонних Справ має честь прохати надсилати йому періодично (2 рази на місяць)...

всі інформаційні видання (окремі брошури та газети), що своїм змістом торкаються української справи взагалі, видання Місії чи її пресового бюро та всякі інформаційні матеріали, що обговорюють українську справу, без огляду на його напрямок і тенденцію”⁶.

Однак у ході знайомства з матеріалами архіву Української надзвичайної дипломатичної місії УНР у Швейцарії не вдалося виявити документів, що давали б відповідь на поставлені МЗС УНР питання щодо швейцарської преси. Зате зустрічаються документи, що дають відомості про ставлення європейської, зокрема англійської, преси до української справи.

З повідомлень спеціальної дипломатичної місії УНР у Великобританії, які зберігаються в архіві, ми дізнаємося, що в листопаді 1919 р. англійська

⁶ ЦДАВО України. – Ф. 4211. – Оп. 1. – Спр. 36. – Арк. 5, 6.

періодика почала частіше згадувати на сторінках своїх видань українську справу, аніж за півроку до того. Аналізуючи ці публікації, українські дипломати виділили три напрямки у ставленні англійських видавців до українських проблем. Перший – консервативна преса ставилася до української справи цілком вороже. Даний напрямок був представлений такими виданнями, як “Morning Post”, “Times”, “Daily Chronicle”. Дещо лояльніше приймала українців “Daily Telegraph”. У цій газеті все частіше вміщувалися дописи і телеграми про Україну.

Другий напрям репрезентували ліберальні і радикальні видання “Daily News”, “Westminster Gazette” і “Manchester Guardian”, що прихильніше ставилися до України. А тижневик “The Nation” та часопис “New Statesman” цілком визнавали слушність бажань українців.

Третій напрямок, представлений робітничим органом “Daily Herald”, зазначається в документі, який зберігається в архіві Надзвичайної дипломатичної місії УНР у Швейцарії, підтримує бажання самостійності нових республік, у тому числі й України. В той же час у повідомленні наголошується, що “хоч ця часопись, так як і другі соціалістичні органи, підтримує більшовизм і Советську Владу, але під впливом нашої пропаганди почали в останнім часі все більше підкреслювати, що необхідно визнати і советське правительство і правительства всіх нових республік”⁷.

В архіві також збереглися повідомлення про публікації в англійській пресі за травень 1920 р. Як зазначає спеціальна дипломатична місія УНР у Великобританії, ці публікації були за змістом як проуенерівські, так і антиуенерівські. Загалом же, констатувалося у звіті, українська тематика не дуже цікавила англійські ЗМІ: “Доводиться кожний орган з окрема переконувати в істотности українського руху”⁸.

У цілому українські дипломати уважно стежили за повідомленнями у пресі про українські справи. Вони ретельно ознайолювалися з пресою різних країн під цим кутом зору. За результатами відповідної роботи готувалися тижневі військово-політичні огляди. Приміром, у такому звіті за 1–6 жовтня 1919 р. було використано матеріали з газет “Стрілець”, “Кур’єр Львівський”, “Віденська Воля”, “Україна”, “Робітнича газета”. Цікавою особливістю цих публікацій було те, що в них передруковувалися матеріали з інших видань, головним чином закордонних. Приміром, у газеті “Стрілець” за 17 вересня 1919 р. було вміщено інформацію з газети “Віденська Воля” про прийняття Папою у приватній аудієнції українського посла при Ватикані гр. Тишкевича. В ході зустрічі Папа висловив українському послу своє обурення з приводу вчинків поляків щодо українських священиків у Галичині, порівнюючи їх до акцій німців у Бельгії⁹.

В архіві Надзвичайної дипломатичної місії УНР у Швейцарії зберігаються також документи, які показують реакцію уряду УНР на антиукраїнські публікації (з точки зору уряду УНР. – *О. П.*) у зарубіжній пресі. У

⁷ Там само. – Спр. 8. – Арк. 21–22.

⁸ Там само. – Арк. 41.

⁹ Там само. – Спр. 13. – Арк. 184.

Періодика в архіві надзвичайної дипломатичної...

зверненні МЗС УНР до своїх послів і голів дипломатичних місій до антиукраїнських віднесено статтю проф. М. Грушевського в “L’Humanité”, а також публікацію в газеті “Ческе слово” від 25.01.1920 р., в якій, на їхню думку, тенденційно висвітлено подію в Україні. Щоб такого роду публікацій було менше, МЗС УНР від своїх дипломатичних представників вимагало рішучого паралізування подібних виступів. “...Маєте спростовувати та попереджати, як того вимагають інтереси Республіки та обов’язок представництва Вами Уряду Української Народньої Республіки. По можливості ширша опіка над громадянами України в державі, при якій Ви представлені, й найтісніші стосунки з кольоніями українських громадян в цій державі, а також допомога громадянам Української Народньої Республіки що-до правдивого освітлення ситуації й ідеології Уряду У.Н.Р. мають бути доведені до широких розмірів, аби привести українську думку за кордоном до найбільшої одноцільності і таким чином запобігти ворожому впливові та деморалізації”¹⁰.

З точки зору уряду УНР до осіб, що провадять антидержавну діяльність за кордоном, зокрема у Швейцарії, за документами архіву належав п. Степанківський, який вів опозиційну роботу щодо тогочасного закордонного курсу уряду УНР на сторінках лозаннської газети “L’Ukraine”. Однак, зазначається в документі, на виконання вимог МЗС УНР, місія УНР у Швейцарії на його поведінку вплинути не може, оскільки Степанківський давно жив у Швейцарії незалежно від українського паспорта та на підставі дозволу швейцарських властей. Серед недругів політики уряду УНР, як уже відзначалося, опинився і М. Грушевський. Щодо нього місія сповіщає таке: “При тій нагоді Місія повідомляє Міністерство, що п. Грушевський, котрий переживав раніше в Швейцарії і виїхав звідси перед пару місяцями (документ датується 6 вересня 1920 р. – О. П.), перебував на підставі дипломатичного паспорта Чехословацької Республіки”¹¹.

У 1921 р. уряд УНР був стурбований тим, що “за останній час слово «У.Н.Р.», як і та справа, яку переводить Державний центр – виключаються з обороту в Європі”¹². Тому Міністерство преси і пропаганди прохало українські дипломатичні представництва за кордоном, зокрема й у Швейцарії, посилити роботу з двох питань: 1) широкого використання для закордонної преси тих матеріалів, що надсилатимуться “Українпресом” і 2) регулярного інформування Міністерства преси і пропаганди про стан української справи за кордоном.

Для ефективної роботи в цих напрямках Міністерство просило регулярно надсилати статті й замітки з європейської преси, що стосувалися Державного центру й тої великої справи, яку він проводив. Виконання цього прохання дало б змогу Міністерству преси й пропаганди, як і його легальному органу “Українпрес”, звернути увагу на слабкі сторони інформації, які

¹⁰ Там само. – Спр. 14. – Арк. 2зв.–3.

¹¹ Там само. – Арк. 73–73зв.

¹² Там само. – Арк. 78.

будуть іти з центру, а також на те, що в “данний мент публічну європейську опінію особливо цікавить в сфері нашого життя”¹³.

Пропагуючи свої погляди, дипломатичні представництва за кордоном мали не забувати займатися і контрпропагандистськими справами. Так, на спростування чуток, які поширювали більшовики про те, що Головний отаман С. Петлюра і уряд УНР вирішили капітулювати перед радянським урядом, і які не відповідали дійсності, до дипломатичних представництв УНР за кордоном було в серпні 1921 р. розіслано листи. В цих листах прохалося негайно офіційно або іншим певним способом спростувати ці безглузді чулки через пресу і вербальні ноти. В листах повідомлялося, що уряд УНР ніяк не збирався капітулювати перед більшовиками, оскільки влада останніх в Україні дуже хитка “...з огляду на: 1. вороже загальне відношення до неї всього населення; 2. міцний стан авторитету Уряду УНР і п. Головного Отamana Петлюри; 3. повстанський рух; 4. крайне занепокоєння громадянства з приводу голоду в Росії і 5. деморалізацію і розклад червоної армії, яка боса, голодна і напівгола”¹⁴.

Українських дипломатів за кордоном цікавили матеріали з періодичних видань не лише на політичні теми. Зокрема, в архіві Надзвичайної дипломатичної місії УНР у Швейцарії зберігається цікава публікація з львівської газети “Громадська думка” про наукову конференцію, яку влаштувала в Женеві 4 травня 1920 р. швейцарська Ліга незалежності народів. На конференції велика увага приділялась українському питанню. Так, відомий вчений Євген Пітар у своїй промові стверджував: “Українці є цілковито окремішня етнографічна одиниця. Це доказує цілком [...] 1) територія, на якій Українці появлені і яка вже в ледовій епосі вела своє окреме існування, коли проча Росія і Польща була ще вкрита скандинавськими ледовиками, українська територія оддыхала як спосібна до вегетації і життєдатна земля; 2) се доказує і українська антропологічна будова тіла... їх череп, цей найтривкіший симптом соматології, є інший, як череп Поляків або Росіян; 3) доказують це праісторичні знаходки як з каміння, так і знаходки з бронзової епохи і знаходки в курганах, що там на Україні від безконечних часів жиє народ, що має свою питому культуру”¹⁵.

Про санітарний стан в Україні вів мову проф. д-р Вебер-Бавлер. Інформація була настільки жахливою, що слухачі не могли втриматися від сліз. “Він сказав, що по звідомленням Швайцарського Червоного Хреста в бесарабсько-подільських пограничних повітах не має вже ні одної дитини низше 7 літ. Всі діти вимерли. Він обговорив причини сього масового вимирання і навів 1) війну, а 2) мандрівку народів – з одного боку повертаючих на захід понад 100000 німецьких і австро-угорських полонених, з другого – на схід домів повертаючих російських полонених. Все застряє на Україні, бо задля браку транспортного матеріалу не може їхати

¹³ Там само. – Арк. 78зв.

¹⁴ Там само. – Арк. 96.

¹⁵ Там само. – Спр. 16. – Арк. 124.

Періодика в архіві надзвичайної дипломатичної...

дальше. Потяг за потягом на очах швейцарського делегата заїжджав на українську станцію, а коли відчинено який вагон, половина людей лежала трупом”¹⁶.

Про міжнародне становище України говорив доцент женецького університету д-р Едмунд Приват. На думку автора замітки в газеті д-ра В. Залозецького, “він в об’єктивний спосіб обговорив найновіші політичні події, головним чином від часу російської революції. Він звернув увагу на це, що антанта спонукала Україну заключити берестейський мир, яким тепер та сама антанта докорює Україні. Він висміяв однозгідність французького конзуля Ено з німецькою Головною Квартирою відносно підпертя Скоропадського проти волі народу з метою відбудови єдиної неделімої Росії. Вкінці перейшов до Денікіяди і імперіялізму та найновішого заключення миру між Україною і Польщею. Мир цей, як і кождий мир, коли тільки впливає він з любови і поєднання, він радо витає, одначе цим разом зі скромним застереженням, що Поляки повинні зрозуміти, що в їх власному інтересі є не продовжувати політику великої земельної посілости і не творити собі у Східній Галичині 4-мільонової іріденти. Також порозуміння між Польщею і совітською Росією було би дуже бажане, одначе обі сторони повинні собі з’явити тепер і на завжди: «руки проч від України»”¹⁷.

В кінці своєї статті автор, згадуючи швейцарців, наголошує, що ті “з чисто швейцарських ідеалістичних спонук зробилися речниками обездоленої України”¹⁸.

Треба відзначити, що публікації з львівської газети “Громадська думка” часто зустрічаються серед матеріалів даного фонду. Так, ще одна публікація з цієї львівської газети знайомить нас з заявою української бригади в Німецькім Яблоннім (Deutsch Gabel), вміщеною в чехословацькій газеті “Pravo Lidu”. Бригада “протестує проти сього, щоби її уважати контрреволюційним і протипролетарським військом. Бригада являється частиною армії Української Народньої Республіки і її основними ідеями є: 1) зєдинення всіх українських земель в одну суверенну республіку. 2) Вся земля повинна бути віддана селянам, а фабрики робітникам”¹⁹.

Знову ж таки публікація у “Громадській думці” від 24 травня 1920 р. сповіщає про новини з зарубіжних газет. Так, “Варшавське слово” доносить: “В політичних кругах, які стоять близько до заграничних місій, говорять, що вневдовзі західні держави переведуть ревізію своїх відносин до України.

Франція має намір взяти на себе організацію української армії і покрити всі видатки, звязані з цією організацією”²⁰.

В архіві Надзвичайної дипломатичної місії УНР є публікації в періодиці, присвячені не лише Україні та українцям, але й іншим слов’янським наро-

¹⁶ Там само.

¹⁷ Там само.

¹⁸ Там само.

¹⁹ Там само.

²⁰ Там само.

дам, зокрема чехам і словакам. Газета “Трибуна” 23 квітня 1920 р. надрукувала матеріал до з’їзду соціальної демократії Чехословацької республіки. “На з’їзді виявиться взаємне відношення сил правого і лівого крила соціалістичної демократії. Коли є згідне з правдою, що лівий напрямок добився в партії рішучого впливу: що праве крило є в зникаючій меншості, то можемо готуватись на горячі дні. І коли ліве крило переведе свій постулат не входити у ніяку коаліцію навіть з чехословацькими соціалістами, то буде це тоді явним виповідженням революції”²¹.

Цікавими в архіві Надзвичайної дипломатичної місії УНР у Швейцарії видаються матеріали, з яких можна дізнатися про публікації італійської преси з української тематики за лютий–березень, скоріше всього, 1920 р. Більша частина статей була результатом роботи українського прес-бюро у Римі. Ось перелік цих заміток та статей:

- “Джорнале дель Пополо” 3/П – Троцький і Україна.
- “Секольо” 5/П – Два Українські Уряди.
- “Попольо Романо” 18/П – Торгівля з Україною.
- “Ідеа Націонале” 19/П – Кооперативи України.
- “Коріере Меркантіле” – 20/П – Італійсько-Українська Торгівля (велика стаття).
- “Попольо Романо” 21/П – Італійський Червоний Хрест та санітарні відносини на Україні.
- “Лявораторе делля сера” 21/П – Селянські повстання на Україні.
- “Джіорнале делля Донна” 21/П – Наталя Кобринська.
- “Джіорнале делля Калабрія” 22/П – Торговельні зносини з Україною.
- “Мессаджеро Тоскано” 22/П – Українська Торгівля.
- “Лявораторе делля сера” 13/П – Папа і Україна.
- “Джіорнале делль Руль” 17/П – Україна і большевики.
- “Коріере дель Ліворно” 22/П – Україна та Московія; 23/П – Український Хліб; 23/П – Військова ситуація на Україні.
- “Секольо” 22/П – Українська нота.
- “Л’Італі” 22/П – За незалежність України.
- “Мессаджеро Тоскано” 23/П – Ситуація на Україні.
- “Л’Аціоне” 24/П – Селянські повстання на Україні.
- “Іль Джіорно” 26/П – Українська Кооперація.
- “Джіорнале дель Попольо” 26/П – Торгівля з Україною.
- “Джіорнале д’Італія” 28/П – Україна, Польща та большевики.
- “Італія” 28/П – Україна і Польща.
- “Алеанца Економіка” 28/П – Українська Кооперація (велика стаття).
- “Джіорнале д’Італія” 29/П – Санітарне становище на Україні і Італія.
- “Іль сіндікато кооператіво” 1/П – Українська кооперація (велика стаття).
- “Епока” 10/П – Німеччина і Україна.
- “Мессаджеро” 20/П – Смерть Ткаченка.
- “Тутто” 28/П – Українські кобзарі (велика ст. з 4 ілюстраціями).
- “Іль Гран Мондо” стаття про Шевченка (з портретом і ілюстраціями)²².

²¹ Там само. – Арк. 155.

²² Там само. – Спр. 22. – Арк. 8–9.

Періодика в архіві надзвичайної дипломатичної...

Даний перелік дає змогу констатувати наявність досить значної україніки в італійській пресі у названий період.

Загалом же проведене дослідження дає змогу зробити певні висновки, серед них:

1. Робота з пресою українських дипломатичних представництв за кордоном загалом і у Швейцарії зокрема ще не знайшла достатнього висвітлення в українській історичній науці.

2. В українських архівах є певний матеріал, що може допомогти у розкритті даної теми.

3. Матеріал для вивчення роботи українських дипломатів уряду УНР в європейських країнах у пресових питаннях можна віднайти у фонді № 4211 – Українська надзвичайна дипломатична місія Української Народної Республіки у Швейцарії – Берн у ЦДАВО України (Київ).

4. Документи даного фонду свідчать, що Уряд УНР приділяв велику увагу пресовим питанням – як вивченню публікацій про Україну в зарубіжній пресі, так і поширенню власних матеріалів для ознайомлення закордонного громадянства зі станом справ в Україні.

5. Папери даного фонду містять небагато матеріалу щодо публікацій у швейцарській пресі про Україну; з них набагато більше можна дізнатися про публікації на українські теми в італійській і особливо англійській періодиці.

7. Українські дипломати збирали різноманітний за тематикою матеріал про Україну та українців як із зарубіжної, так і української періодики, звертаючи особливу увагу на політичні аспекти цих публікацій.

Дана стаття намічає лише перші підходи до розкриття зазначеної теми. Подальші дослідження мають поглибити наші знання щодо висвітлення української історії у періодиці зарубіжних країн, зокрема швейцарській.

Олег Песчаный (Київ). Періодика в архіві надзвичайної дипломатичної місії УНР у Берні за 1918–1926 роки.

Стаття присвячена роботі дипломатів Української Народної Республіки з зарубіжною періодикою часів визвольних змагань українського народу 1917 – 1920-х рр. В основу розкриття теми покладено вивчення матеріалів та документів архіву Надзвичайної дипломатичної місії УНР у Берні за 1918–1926 рр., що зберігаються у фондах Центрального державного архіву вищих органів влади та управління у Києві.

Ключові слова: Швейцарія, Україна, Українська Народна Республіка, дипломати, зарубіжна періодика.

Олег Песчаный (Киев). Периодика в архиве чрезвычайной дипломатической миссии УНР в Берне за 1918–1926 годы.

Статья посвящена работе дипломатов Украинской Народной Республики с зарубежной периодикой времен освободительной борьбы украинского народа 1917 – 1920-х гг. В основу раскрытия темы положено изучение материалов и документов архива Чрезвычайной дипломатической миссии УНР в Берне за 1918–1926 гг., которые хранятся в фондах Центрального государственного архива высших органов власти и управления в Киеве.

Ключевые слова: Швейцария, Украина, Украинская Народная Республика, дипломаты, зарубежная периодика.

Олег ПЕСЧАНИЙ

Oleh Peschany (Kyiv). **Periodicals in the Archive of the Extraordinary Legation of the Ukrainian People's Republic in Bern (1918–26).**

The article is devoted to the work of diplomats of Ukrainian People's Republic (UNR) with the foreign periodicals at the times of liberation struggle between 1917 and early 1920s. The study of materials and documents of archive of Extraordinary legation of UNR in Bern in 1918–26 is the main base of the article. They are saved in the funds of the Central State Archives of Higher Organs of Power and Administration in Kyiv.

Key words: Switzerland, Ukraine, Ukrainian People's Republic, diplomats, foreign periodicals.